

М. А. Курыпка

**У ПОШУКАХ ІДЭНТЫЧНАСЦІ ГЕРОЯ
(раман Н. Шюта «Пацукалоў»)**

Нацыянальны характар як адзін з элементаў ідэнтнасці чалавека фарміруецца стагоддзямі пад уплывам шматлікіх фактараў, адным з якіх з'яўляецца і вайна. Як ні парадаксальна, вайна можа выступаць той лакмусавай паперай, з дапамогай якой можна раскрыць усю сутнасць чалавеча-

га, а значыць і нацыянальнага характару. Менавіта вайна дапамагае паглыбляць тыя ці іншыя чалавечыя якасці, умацоўваць адны рысы нацыянальнага характару і негатыўна ставіцца да іншых. А літаратура, асэнсоўваючы экстрэмальныя абставіны і ўздзеянне вайны на чалавека, дае магчымасць узмацніць ці зрабіць больш дакладным вобраз нацыянальнага характару, дапамагчы герою на шляху пошукаў сваёй ідэнтычнасці.

Другая сусветная вайна прынесла ў літаратуру максімальна новае разуменне вайны і ролі чалавека ў ёй. Жорсткія ўмовы вайны ўзнялі планку маральных і духоўных крытэрыяў ацэнкі чалавека і глыбіні гераічнасці яго ўчынкаў. Вайна прапанавала пагранічныя сітуацыі, у якіх праявіліся экзістэнцыяльныя асновы ідэнтычнасці не толькі аднаго асобнага чалавека, але і нацыі ў цэлым.

Англійскі пісьменнік Н. Шют (1899–1960) вельмі хутка стаў прызнаным майстрам ваеннай тэмы. У яго рамане «Пацукалоў» («Pied Piper», 1942) рэалістычна і дакладна апісаны няпростыя падзеі, якія адбываюцца з немалым мужным англічанінам па імені Джон Сідні Хоўард, які воляю выпадку едзе ў Францыю ў трагічным чэрвені 1940 года. Фабула рамана будзецца вакол групы маленькіх дзяцей, якіх яму давяраюць вывезці з акружэння. Спачатку іх двое, потым – яшчэ адзін, і яшчэ. Пажылы мужчына робіць усё, каб вывезці дзяцей у Англію з акупаванай тэрыторыі. Фактычна, гэта кніга пра сур'ёзны гераічны абавязак неваеннага чалавека.

За аснову гэтага рамана Н. Шют узяў старую легенду аб гамельнскім пацукалове, які адпомсціў жыхарам горада за падман і выманіў гукамі сваёй флейты ўсіх дзяцей. Існуе два фіналы гэтай легенды, першы – дзеці гінуць далёка ў балоце, другі – дзеці знаходзяць прывабнае месца і будуць новы светлы горад. Але аўтар па-свойму інтэрпрэтаваў і пераасэнсаваў старую легенду з пункту гледжання сваіх маральных катэгорый.

Складанасць лёсу чалавека на вайне ў тым, што вайна не разбірае, хто ёсць хто, а закранае ўсіх: сталых, маладых, хворых, індыферэнтных, незалежна ад нацыянальнай прыналежнасці. Англічанін Сідні Хоўард не збіраўся весці вайну, яму не дазваляў яго сталы ўзрост і агульнае стаўленне да сітуацыі ў свеце. Пры гэтым важны ўплыў на характар галоўнага героя аказала традыцыйная англійская замкнёнасць, бо ў выніку спецыфічнага геаграфічнага становішча «тое, што адбываецца па другі бок Ла-Манша, успрымаецца англічанамі як нешта, што адбываецца па другі бок культуры і цывілізацыі» (В. Шестаков, 2010).

Але разам з тым заставацца ўбаку галоўнаму герою не дазваляе сумленне. Сідні Хоўард – стары чалавек, таму ён разумее, што дзеці на шляху да Англіі – гэта вялікія клопаты. Шокам для старога становіцца прапанова супрацоўніцы гатэля забраць у Англію і яе малую дачку Розу, бо наступаючыя нямецкія войскі не даюць ёй магчымасць разабрацца са сваёй гаспадаркай. Пісьменнік засяроджвае ўвагу на душэўным стане героя, наплыве яго супярэчлівых думак пад прэсам цяжкіх абставін, у якіх герой мусіць хутка прымаць рашэнне і рабіць выбар: *Усёй істотай стары разумеў, што трэба неадкладна абарваць гэтую гутарку. Ён ведаў, хоць і не жадаў*

сабе ў гэтым прызнацца: каб дабрацца да Англіі з двума дзецьмі на руках, яму спатрэбяцца ўсе яго сілы. У глыбіні яго душы затаіўся страх – страх перад немінучым, непераўным няшчасцем. Апынуўшыся на вуліцы ён зусім забыў, куды ішоў. Машынальна ён шагаў да цэнтру горада, гадаючы, як пазбегнуць новай адказнасці... (Н. Шют, 2010).

Даследчык Д. Голубеў адзначае, што ўяўленне гераічнага англічанамі значна адрозніваецца ад разумення гэтай канцэпцыі іншымі народамі. «Адступленне перад ворагам ці трусасць, якая не можа ні ў якім разе ўспрымацца за гераічнае, для англійскай народнай свядомасці ўяўляецца як праява здаровага сэнсу. <...> Іншымі словамі ў сітуацыях, якія пагражаюць гібеллю, англічане аддаюць перавагу не рызыкаваць дарэмна, а праяўляюць асцярожнасць, якая з’яўляецца складанай часткай мужнасці» (Д. Голубев, 2008). Сапраўды, практычна немагчыма знайсці англічаніна, які гатовы кінуцца ў бой з шашкай нагала. На першы план для англічаніна выходзіць не эмацыянальны надрыў, не сардэчны боль ці імгненны душэўны парыв, а вядомая канцэпцыя «stiff upper lip»¹. У складанай сітуацыі герой не абавязкова мусіць адразу праявіць сябе і свае здольнасці. Галоўнае – захаваць халодную разважлівасць, цвярозую ацэнку сітуацыі і не адступаць перад цяжкасцямі.

Акрамя разважлівасці і асцярожнасці ў галоўным героі Н. Шюта праявіліся традыцыйныя для англійскай нацыі ўпартасць, глыбокі энтузіязм і самаадданасць сваёй справе. На гэтых рысах засяроджвае сваю ўвагу пісьменнік, падкрэсліваючы, што гераізм крыецца не толькі ў жаданні ваяваць за сваю краіну, але і ў глыбокім асэнсаванні свайго грамадзянскага абавязку і жаданні быць карысным людзям. Для гэтага не абавязкова быць на перадавой у акопах, дастаткова, як Сідні Хоўард, пачаць вязаць цёплыя рэчы для арміі. На пачатку рамана Н. Шют напіша: *Вайна – цяжкі час для старых людзей, асабліва для мужчын. Ім цяжка пагадзіцца з тым, што яны прыносяць вельмі мала карысці; яны раздзіраюцца разуменнем свайго бяссілля* (Н. Шют, 2010).

Між тым герою давядзецца прайсці кіламетры разбомбленых дарог па акупіраванай і дэзарганізаванай Францыі. Падаецца, што аўтар памыліўся і замест маладога, знаходлівага і дужага салдата звярнуўся да старога і непрыкметнага героя. Для такога пісьменніка-гуманіста, як Н. Шют, вельмі важна было паказаць сваё разуменне вайны на самым простым і блізкім большасці людзей узроўні, на ўзроўні звычайнага цывільнага англічаніна, які зусім нечакана аказваецца ў цэнтры глабальных падзей.

Відавочна, што выбар старога галоўным героем дазваляе Н. Шюту ў большай меры раскрыць сапраўдны характар ціхага і непрыкметнага чалавека, яго здольнасць да гераічнага ўчынку. Чалавечы гераізм пісьменнік вымярае не толькі здольнасцю перамагчы ворага ў баі, але і маленькімі подзвігамі кожнага чалавека, здольнасцю падняцца над сваімі слабасцямі, узяць на сябе адказнасць, трымаць сваё слова.

¹ Характарыстыка англічаніна як чалавека занадта ўпартага і настойлівага.

З некаторай надуманасцю і схематызмам апісвае Н. Шют правал усёй аперацыі па эвакуацыі дзяцей, калі сярод мясцовых знаходзіцца здраднік, які здае ўсю групу гестапа, якое паўстае ў не зусім звычайным свеце. Не, гэта не Тоўхарт К. Чорнага і не спадар Зелікоўскі ў К. Фадзеева. Гэта ўсмешлівыя і ветлівыя немцы, кава ў камеры, у меру спакойны афіцэр, які праводзіць дапрос і, у рэшце рэшт, адпускае ўсю групу на волю, болей таго, прапануе Сідні Хоўарду забраць з сабою ў Англію і пераправіць у Амерыку дачку свайго забітага брата. Зразумела, што гестапавец адпускае Хоўарда толькі з адной мэтай, каб ён мог перавезці дачку яго брата ў Амерыку. Малая дзяўчынка ўжо добра разумее месца «Вялікай Германіі» ў гэтым свеце і спрытна ўскідае сваю руку, каб вітаць імя фюрара. Але Сідні Хоўард не збіраецца вагацца і адразу пагаджаецца дапамагчы дзяўчыны, чым моцна збянтэжвае немца.

Аўтар надае гэтай сітуацыі хутчэй адценне трагедыі, ці, нават, фарса, бо ў хуткім часе Францыя зведае ўсю «прыгажосць» нямецкага парадку, калі запалаюць свае французскія Хатыні. Але пры ўсёй нейтральнасці ў адлюстраванні вобраза нямецкага захопніка Н. Шют не можа пазбегнуць відавочнага: у душы ворага не можа быць літасці, адно слова і Сідні Хоўарда разам з астатнімі, безумоўна, расстралялі бы ва ўнутраным двары гестапа, там, дзе перад вачыма старога быў пакараны англійскі салдат. Таму і галоўны герой не праяўляе дарэмнага ахвярнага гераізму, а з халоднай англійскай стрыманасцю заяўляе *Калі вы іх адпусціце, я прызнаюся вам ва ўсім, што вы хочаце!* (Н. Шют, 2010).

Раман Н. Шюта «Пацукалоў» быў напісаны падчас вайны, калі жорсткая рэчаіснасць патрабавала маментальнай мастацкай аддачы. Вынікам стала тое, што, выкарыстоўваючы шырокія мастацкія сродкі, англійская літаратура не паспела прапанаваць глыбокую распрацоўку псіхалогіі чалавека ў экстрэмальных абставінах. Але можна з упэўненасцю казаць, што спрадвечныя рысы англійскай ідэнтычнасці заставаліся адным з фактараў, які аказваў глыбокі ўплыў на агульны стыль жыцця і паводзін чалавека нават ва ўмовах ваеннага часу.